

ANAYASA YARGILAMASINA ŞAHSİ MÜRACAAT

İsviçre Hukuk Sistemi ve Tecrübeler

Jean-François EGLİ*

I. GİRİŞ

İsviçrede anayasa yargılamasının ve onu somutlaştıran şahsi müracaatın kendine has özelliği, bir taraftan bu ülkenin federal yapısı ile ve diğer taraftan kendine özgü doğrudan demokratik unsurlarla bağlantılı bulunmaktadır. Öncelikle bu iki noktayı, kamu hukunun müracaatı ve bilhassa dava açma vasfı şartı ile ilgili kuralların genel durumunu çizmeden önce, inceleyeceğiz.

A- Böylece, yirmi üç kanton Konfederasyonu, yani İsviçre üst üste konmuş başlıca iki hukuki düzen tanımaktadır; kantonların ve federal Devlet'in karşılıklı hukuki yetkileri federal Anayasa (Cst.) ile sınırlanmıştır, Konfederasyon bir tahsis (attribution) yetkisine ve kantonlar bir kalıcı (residuel) yetkiye sahiptir (Anayasa madde 3). Anayasa, geçici hükümlerinde, federal hukukun kantonal hukukun üstünde olduğu temel prensibini de açıklamıştır (madde 2). Bu iki hukuki düzenin üst üste konması, bir özellikten (titre) çok, devlete ait kararların (acte) anayasallığının kontrolünün karmaşıklığını yaratmaktadır: Çünkü bu kontrolün; önce, gerçek kurallara bağlı (normatif) icraat ve kantonların aldığı kararlar (décision) ile, gerek (ileride görüleceği gibi, daha dar bir ölçü içinde) Federal Devlet'in Kuralları (norme) ve kararları (décision) ile ilgili olması gerekir; sonra, bu kontrol hem kantonal (yani Komünal -Belediyelere ait-) ve adli veya adli olmayan otoritelerin, hemde federal otoritelerin işi olabilecektir. Kurallara (norme) bağlı icraatın etkisindeki bu kontrol; (Prensip olarak federal olan) anayasa hakiminin anayasaya aykırılığı ileri sürülen kurala (norme) karşı doğrudan yönelik bir müracaatı incelemesi suretiyle, hem soyut tarzda; Anayasa'ya uygunluğuna itiraz edilmiş bir hüküm (disposition) üye-

(*) İsviçre Federal Mahkemesi Başkan Yardımcısı.

rine dayalı bir karara (décision) karşı bir müracaat vesilesiyle, hem somut tarzda (önceden veya ara kontrol), gerçekleşmektedir. Geniş anlamda anayasa yargılaması, nihayet, yaygın (dağınık) tarzda gerçekleşmektedir. Çünkü kontrolü münhasıran Federal Mahkeme'ye verilmiş hiçbir kural (norme) yoktur: (bazıları gerçek bir Anayasa Mahkemesi'ne sahip) kanton mahkemelerinin; kanton hukukunun federal hukuka, anayasa hukukuna veya anayasa dışındaki hukuka uygunluğunu incelemeleri gerekir; ayrıca, anayasallık kontrolüne tabi tek federal icraat olan Federal Konsey'in kararları, bunların uygulanması ile görevli bütün kanton otoriteleri veya federal otoriteler tarafından, prensip olarak gözden geçirilebilirler.

Buna göre, anayasal kontrol, ayrıcalığına sahip olmasa da, İsviçre Federal Mahkemesinin üst yargı (mahkeme) olarak, anayasal hakların muhtevasının ve kapsamının belirlenmesinde rolü, görüleceği gibi, az olmaz.

B- Demokratik kuruluşlar (müesseseler), İsviçre'de anayasal yargılamanın diğer karakteristiğinin, sebebi olmasa bile, en azından güncel kanıtlanmasıdır: **Federal kanunların anayasallığının kontrolünün mevcut olmayışı.** Federal Anayasa'nın 133'üncü maddesi 3'üncü bendine göre, Federal Mahkemenin (ve şüphesiz bütün federal ve kantonal otoritelerin) federal Parlamentonun yasama kararlarını (acte législatif) ve onaylanmış olacak antlaşmaları uygulaması gerekir. 1874 yılında kabul edilen bu hüküm, o devirde geniş bir şekilde hakim olan kavramı ifade etmektedir. Buna göre, halkın ve kantonların temsilcilerinden oluşan Federal Meclis (Assemblée) Anayasa'nın muhafızı olarak görünmektedir. Ayrıca, bu şekilde korunmuş olan kararların (acte) her biri, bu kararların tabi olduğu ihtiyari referanduma göre (referandum sebebiyle) seçim grubunun (corps électoral) doğrudan veya dolaylı toplantısı ile onaylanıyordu. Bir hakimler heyetinin veya diğer bir organın, halkın ve kantonların eserini bozabilecek bir sebep mevcut değildir. Bu kural (norme); kabulü esnasında, onu yapanların (kural koyucuların), rahat bir çoğunluk elde ettikleri Federal Parlamento'ya güvensizlik duymaları için ne kadar az sebep bulunduğunu, izah etmektedir. Temel ilkesi tarihsel olan, doktrinle eleştirilen bu düzenleme (mevzuat), İsviçre anayasal sistemi içindeki geçerliliği az değildir. Doğrudan korunmuş kararların dışında, bu kuralın; bu kararlarla onaylanmış bir anayasaya aykırılık yaratacak olan herhangi bir hükmü, dolaylı olarak, federal veya kantonal hukukun anayasal kontrolünden çıkarılması (kurtarılması) etkisi vardır. Bununla beraber anayasallık kontrolünün mevcut olma-

ması, Federal Mahkeme'nin federal kanunları Anayasa'ya uygun bir tarzda yorumlamayı ilke kabul etme yükümlülüğü ile hafifletilmektedir.

Bu itibarla, anayasa hakiminin takdirine sunulmuş federal kararlar, prensip olarak, federal icranın, federal Konseyin emirleridir. Bununla beraber, bir kimsenin bir Federal karara itiraz edebilmesi için hiç bir yol mevcut değildir. Adli Organizasyon (OJ) federal kanunu, ancak, préjudiciel (önceden) özellikle, itiraz yoluyla bir kontrol öngörmektedir; ki bu da prensip olarak federal idari hukukun ihlali için mutlak bir müracaat olan, idari hukukun federal Mahkeme'ye müracaatı yoluyla, yaygın tarzda ve son mahkemede gerçekleştirilir. Böyle bir müracaatın kabulü, anayasal olmadığı beyan edilen kararın (ordonnance) iptali olarak telakki edilmez, fakat uygulama kararının (décision) basit iptali olarak telakki edilir. Zaten 113'üncü maddenin 3 Est bendi gereğince, anayasa hakimi, kanuna uygun olacak bir kararı (ordonnance) işleme koyamaz.

C- Açıkladığımız durum dışında, Federal Mahkeme'nin anayasal yargılaması, **kanton devlet icraatının** anayasallığının kontrolünden ibaret olmaktadır. İsviçre sistemi halk eylemini (action populaire) tanımamakta ve ancak istisnai olarak anayasa hakiminin bir devlet organı tarafından görevlendirilmesini tanımaktadır: kamu hukukunun itiraz yolu; bir taraftan federal otoriteler ve diğer taraftan kantonal otoriteler arasındaki (Adli Organizasyon, OJ. (madde 83 / a) veya çeşitli kantonal otoriteler arasındaki (OJ, madde 83 / b) yetki ihtilafları için açıktır. Zaten göreceli (rölatif) olarak ender olan (1991 yılında altı dava yargılaması yapıldı) bu ihtilafların dışında, anayasa yargılaması prensip olarak, vatandaşların anayasal haklarının ihlaline karşı kamu hukukunun müracaatı ile yapılmaktadır. Dava açmak için vasıf problemi üzerinde durmadan önce, ilk olarak bu hukuk yolunun karakteristiklerini ele alacağız. Sonunda, böylece düzenlenen anayasal kontrolün etkinliğini ele alacağız.

II. VATANDAŞLARIN ANAYASAL HAKLARININ İHLALİNE KARŞI KAMU HUKUKU MÜRACAATI

A- Genel Açıklamalar

Anayasa'da öngörülen (madde 113, bent 1, bölüm 3) ve Adli Organizasyon (OJ) madde 84 ve 96'da detaylı olarak tarif edilen ve onunla anayasal yargılamanın icra edildiği kamu hukuku başvurusu, uzaktan, başlıca vasıta olmaktadır. Şahsı, devlet iktidarının nüfuz ve gücü-

ne karşı koruma amacını taşır ve vatandaşın anayasal haklarının veya politik haklarının (Adli Organizasyon OJ, madde 85 / a) ihlaline onun değerlendirmesine müsaade ederek, kantonal kamu gücü karşısında, böylelikle, bir çeşit, şahsen karşı koyma (résistance) hakkını teşkil eder. Bu hukuk yolu, temel hakların korunmasında, kaçınılmaz prosedüral unsur teşkil eder ve Federal Mahkeme'ye bu hakların kapsamı ve sınırlarını belirleme imkanı verir.

1) Müracaat her kantonal egemenlik kararının **konusunu** teşkil eder, bir kuralcı (normatif) karar (acte) veya bir somut karar (décision) söz konusudur. Şahıs bir kanuni (legislatif) kararın (acte) kabul edilmesine karşı müracaat ettiği zaman, bir kuralcı (normatif) kararın (acte) kontrolü soyut (abstrait) olabilir (veya direkt olabilir). Bir kuralın (norme) anayasaya aykırılığı, bir karara (décision) karşı yönlendirilmiş bir müracaatın desteğinde öne sürüldüğü zaman kontrol somut da olabilir. Otuz günlük bir mühlet içinde gerçekleştirilir.

2) Kamu hukuku müracaatı **ikinci dereceden** bir karakter taşır ve bu çift vasıflıdır. Çünkü, müracaatçının, önce, kantonal hukukun ona tanıdığı müracaat yollarını sonuna kadar kullanması ve ondan sonra federal mahkeme'ye başvurması gerekir; müracaat prensip olarak ancak kantonal son yargı kararlarına (décision) karşı yapılabilir (Adli Organizasyon, OJ madde 86 ve 87). Diğer taraftan, sulh, ceza veya idari özellikli diğer her federal müracaat, eğer itiraz; gerek prensip olarak (davanın esasına uygulanabilir) federal hukuk ile ilgili olmayıp kantonal hukuk tarafından tespit edilen sorunlar ile ilgili olması (gerek esas itibarıyla prosedür ve delillerin değerlendirilmesi ile ilgili olması) nedenleriyle; reddedilirse, (Adli Organizasyon, OJ madde 84 bent 2) ancak o zaman kamu hukuku müracaatı açıktır.

3) Bu müracaat vesilesiyle federal Mahkeme'nin inceleyebildiği **şikayetler** vatandaşların anayasal haklarının ihlalinin ibarettir. Önce, federal Anayasa'da yeralan temel haklar söz konusudur, yani özellikle mülkiyetin garantisi (madde 22 ter.), ticaret ve endüstri hürriyeti (madde 31), müessese (madde 45) vicdan ve inanç (madde 49) hürriyeti, basın hürriyeti (madde 55). Federal mahkeme bu listeyi tamamlamıştır, çünkü şahsi hürriyet, ifade hürriyeti ve toplantı hürriyeti gibi, bunların, "yazılı olmayan anayasal haklar" olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Nihayet, kazai içtihat (jurisprudance), (önce herkesin kanun içinde ve önünde eşit olduğu prensibini tesis eden) Anayasa madde 4 Cst'den, pratik önemi dikkate değer olan, belli bir sayıda

anayasal prensibi çıkarmıştır. Haklı gerekçeleri olmaksızın veya kesin bir hakla ihlal ederek kabul edilmiş, savunulamaz devlet kararlarına (acte) karşı korunmayı, mahkeme edilebilene veren keyfi yönetimi yasaklama söz konusudur. Kazai içtihat (jurisprudence) ayrıca, başlıcası dinlenme (dinlenmiş olma) hakkı olan büyük bir sayıdaki prosedüral imtiyazları mahkeme edilene veren, hakimın davada kaçınmasının (inkarın) (déni de justice) yasaklanmasını da Anayasa madde 4 Cst' den çıkarmıştır. Nihayet, mahkeme edilen; kantonal anayasada belirtilen anayasal haklara, bu haklar, federal Anayasa'dan doğan haklardan (mesela, jura Anayasasının "Constitution Jurassienne", 8'inci maddesiyle garanti edilen kamu gösterisi hürriyeti) daha geniş bir koruma sağladığı ölçüde ve dolayısıyla prosedüral kuruluşların belli bir sayıda adaptasyonunu gerektiren Avrupa Antlaşması insan haklarından doğan imtiyazlara başvurulabilir.

Federal Mahkeme, **iddia prensibi** (principe d'allégation) gereği, Anayasa'nın bütünü aleyhindeki kararın uygunluğunu bizzat incelemeyiz; müracaatçı tarafından ortaya konan şikayetlerle yetinir, öyle ki Anayasa'yı ihlal eden bir karar Federal Mahkeme tarafından, müracaatçının şikayeti noksan olduğu için, devam ettirilebilir. Burada da kamu hukuku müracaatının ferdi yapısından gelen bir karakteristik söz konusudur.

4) Nihayet, kamu hukuku müracaatı **salt temyizi (iptal edici, cassatoire) niteliktedir**: Onun kabulü ancak, genellikle dava edilen kararın iptaline yol açar; bu ancak, basit iptal bozulan anayasa düzenini yeniden tesis etmeye yetmediği zaman Federal Mahkeme pozitif tedbirler emredebilir. Mesela Anayasayı ihlalden tutuklu bir şahsın serbest bırakılması gibi.

5) Böylece açıklanan kamu hukuku müracaatı, hem konuyu anayasa hakimine götürme normal vasıtası hem de hukukun çeşitli alanları içinde **fevkalade bir başvuru yolu** olarak görünmektedir; eğer uygulama bu ikinci duruma öncelik (imtiyaz) veriyor gibi görünüyorsa bu hukuk yolunun, Mahkeme'ye, vatandaşların anayasal haklarının kapsam ve sınırını belirleme imkanını verdiği ve bunun gelişmesini sağladığı hususu açıktır.

Anayasal kontrolü tahrik etmek ona düştüğüne göre, şahsın bir anayasa ihlali iddiasını federal mahkemeye hangi şartlarda göstereceğini tarif etmek uygun olur.

B- Müracaat için özellik

Anayasacı ve kanun koyucu ne halk eylemini (action populaire) ne devlet otoritesi tarafından görevlendirmeyi (hakim, mahkeme) öngörmemişlerdir. Kamu kuruluşları (ortaklıkları "collectivité publique"), genellikle müracaat vasfına sahip değildirler, çünkü kamu hukuku müracaatı onlar için düzenlenmiş olmayıp, aksine daha ziyade onlara karşı düzenlenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu müracaat ne Konfederasyona, ne kantonlara veya belediyelere, ne de bizzat onlar için hareket eden onların organlarına ait değildir. Bu prensip bazı istisnalara müsaade etmektedir. Kamu hukuku şahısları, özel hukuk şahısları gibi hareket ettikleri andan itibaren müracaat için tabii olarak gerekli vasfa sahip olurlar: Bir belediye mülkiyet garantisinin ihlaline karşı, kendi arazisi üzerinde kendi malı mamelekinin inşaatını tahdit eden bir kantonal karara karşı teşebbüse geçebilir. Ayrıca, bir belediye kanton tarafından kendi mevcudiyetine veya kendi bağımsızlığına karşı uyguladığı menfi ektilere karşı müracaat vasfına sahiptir.

Şahsi kantonal iktidarın aşırılıklarına karşı koruma sıkıntısından doğmuş olan, anayasalığın "sübjektif" ihtilafının başlangıcında kamu hukuku müracaatının sınırlandırılması, bu şekilde federalist nizamın bir endişesi durumuna dönüşmektedir. Merkezi Devlet'in en yüksek yargı organı olan Federal Mahkemenin kantonların adli ve politik yaşamı içinde, objektif bir anayasal düzen adına çok keskin bir tarzda müdahalesi kabul edilemez. Böylece tasarlanmış (kavranmış) olarak, kamu hukuku müracaatının amaçları, müracaat vasfının kısıtlayıcı bir tarifine yönetmektedir. Bu, Adli Organizasyon, OJ madde 88 ile kabul edilmiş bulunmaktadır: "Kendilerini şahsen ilgilendiren veya genel bir kapsam taşıyan kararnameler (arrêté) veya kararlar (décision) ile mağdur edilmiş şahıslar veya kuruluşlar (ortaklıklar "collectivité") müracaat vasfına sahiptirler".

Bu hükmün Alman "Rechtsverletzungen" ve İtalyan "leso nei loro diritti" (haklarından mağdur edilenler) ifadelerini kullanan metinlerine dayanan Federal Mahkemenin kazai içtihadı (jurisprudence); yalnızca, itiraz edilen kararın (acte) hukuken korunmuş olan menfaatleri içinde mağduriyeti meydana getirilmiş olanın bir kamu hukuku müracaatını nazarı itibara almaktadır. Müracaat edenin, genel kamu menfaatleri veya bu menfaatlerin korunması sonucunda, müracaatı basit menfaatlerin korunması için yapılmış olmaması kaydıyla, bir mağduriyete maruz kaldığını ve itiraz edilen kararın (décision) iptal edil-

mesinde bir hukuki menfaata sahip bulunduğunu göstermesi (kanıtlaması) gerekir.

1) Müracaatçının, müracaatın kabulünde ilkin, **bir şahsi, güncel** pratik fayda elde etmesi gerekir. Bu fayda, ona ait sonuçların kabul edilmesi sayesinde elde edilmiş addedilebilen iyileştirmeye ölçülecektir. Kazai içtihat (jurisprudence) bazı durumlarda bu şartı nazarı itibara almamaktadır. Böylece, müracaatçı; bir kararın (décision) bildirilmesinden önce dinlenmiş olma hakkı gibi kesin özellikteki bazı hakların bir ihlalinden şikayetçi olduğu zaman, bu haklara gerçekte şans yoktur. Federal Mahkeme; evvelce maruz kalmış, fakat aynı şartlarda tekrar vuku bulmaya müsait ve o olmadan bütün anayasal kontrolden çıkacak, zararlar (kısıtlamalar) söz konusu olduğu zaman da bir pratik ve güncel (aktüel) menfaati kabul etmemektedir.

2) Yukarıda sözü edilen olaya (konuya) ait menfaatin tekrar bir **hak menfaati** (intérêt de droit) ile iki katına çıkarılması gerekir: Müracaat için vasıf olacak olan, hukuki olarak korunmuş bir menfaatla öngörülendir. Müracaatın kabul edilebilirliği safhasında; ihlal edildiği ileri sürülen hakkın kapsamını inceleme mecburiyetinden doğan paradokstan (çelişkiden) başka, bu gereklilik birçok belirsizliklerden arı değildir, çünkü belirlenmiş bir hak kuralından (règle) yararlananların çerçevesini (sınıırını) belirlemek ekseriya zordur. Müracaatçı bir anayasal hürriyetin ihlal edildiğinden şikayetçi olduğu zaman, konu (problem) hakkın sahipliğinin ihlali ile karıştırılmaktadır. Müracaatçı bir kuralın (règle) uygulanması içerisinde keyfi yönetimden şikayetçi olduğu zaman, müracaatçının bu kuralın kendi menfaatlarını da koruma amacı taşıdığını göstermesi (kanıtlaması gerekir). Uygulamada birçok örnekler mevcuttur, biz bunların içerisinde en klasik olanları belirteceğiz. Bir mülk sahibi komşusuna verilmiş olan bir inşaat müsaadesine veya bir komşu parselin tahsis edilmesine; ancak, ihlal edildiği iddia olunan hükümlerin kendine ait korumayı, en azından kısmen ihtiva ettiği ölçüde itiraz edebilir; bu, inşaatların yüksekliği ve yoğunluğu veya çeşitli yayınlar ile ilgili kuralların (norme) söz konusu edildiği bir durum olabilir ama çirkinliği ile kişilik haklarına gerçek bir tecavüz teşkil edecek mahiyetteki ihtilafli durum veya inşaat hariç, şehircilik ve tabiat peyzajı içindeki inşaatların bütünleşmesi (entegrasyon) ile ilgili kurallara ait bir durum olamaz. Genellikle bir üçüncü şahsa verilmiş olan bir avantaja karşı müracaat için vasıf söz konusu değildir; bu rakip durumudur. Münhasıran Devlet'e ait olan cezalandırma hakkının sahibi olmayan ve bir ihlal nedeniyle mağdur olan şikayetçi veya şahıs,

ceza eylemine son veren bir karara (d cision) karşı müracaat vasfına sahip değildir.

Dava açma vasfı ile ilgili kazai içtihat (jurisprudence); müracaat-ının “koruma alanı” içinde bulunup bulunmadığını belirlemek ama-ıyla, kabul edilebilirlik safhasında ileri sürülen kuralın (norme) ka-ınılmaz incelemesini yapmanın dışında, böylece, karmaşıklığı yargıla-
nan için şaşırtıcı olabilen bir vicdanı durum ile karakterize olmaktadır.

3) Bununla beraber, kamu hukuku müracaatının ferdiyetçi eğilim-
lerinin tasdik görmesi bazı dengeleri (oz m yollarını) gerektirmektedir.

Bir müracaatın konusu bir kantonal kural kararı ise, müracaat için vasıf, çok genel olarak, bir gün ihtilafly kuraldan (norme) zarar görebilecek olana tanınır. Bilkuvve (potansiyel olarak) mevcut olan bir menfaat yeterlidir ve böylece objektif bir anayasallık kontroluna yak-
laşılmış olunur.

Kantonal oylamalar ve seçimler konusu ile ilgili müracaat için, müracaat etme vasfı tamamen kesin bir kriter esasına, yani aktif vatan-
daş vasfına göre verilir (tanınır).

Son olarak, kazai içtihat (jurisprudence)  lk sel (ideal fikir) amaçlı derneklere müracaat vasfını; itiraz edilen karar (d cision) o-
ęunluęu veya en azından kendi aralarında büyük sayıyı mağdur ettiği zaman ve bu şekilde zarar gören menfaatlarının savunulması kendileri-
nin tüzük amaçları arasında yeralmışsa, dernek üyelerinin münferiden ve dava açmak için vasıf sahibi olarak müracaat etmeleri halinde, tanınmaktadır.

c- Değerlendirme

Kamu hukuku müracaatı; anayasal haklara riayeti doğrudan ve anayasa hukukuna riayeti yalnızca dolaylı olarak sağlamak suretiyle, topluluk (communaut ) menfaatından önce ferdi (individuel) menfaata yardımcı olmaktadır. Bu hukuk yolu Anayasa'nın etkili bir somutlaş-
masına imkan vermekten de geri kalmaz. Temel hakların kapsam ve muhtevasının tarif edilmesi; yazılı olmayan ferdi hakların ve eşitlik, meşruiyet, kamu yararı ve nisbiliğin değerlendirilmesi, kendi en farklı şekilleri altındaki kesin adaletsizliği ve keyfi devlet idaresini cezalandırma (sanction): kamu hukuku müracaatı, Federal Mahkeme'ye onun anayasal yargılama rolünü tam olarak yerine getirmesi imkanını verir; federal mahkeme her yıl 2000'e yakın sayıda ve çok çeşitli konulardaki

kamu hukuku müracaatını karara bağlamak suretiyle ve içinden gerçek bir adli doküman grubu (corps juris) çıkan kazai içtihadıyla İsviçre Anayasa Hukuku'nun gelişmesi imkanını sağlamaktadır. Anayasadan sapma -federal kanun koyucu kanun yaptığı zaman ekseriya gerçekten bunun etkisinde kalır-; Federal Mahkeme kazai içtihadı ile, eğer ona ihtiyaç varsa ve ilave kanıt olarak, ortaya konduğu gibi temel haklardan; otoriteden ve faydalandığı geleneksel karşılıklı anlaşmadan (consensus); sapma (uzaklaşma) yetkisine açıkça (kesin olarak) sahip bulursa bile, rolü yalnızca kantonal hukukun kontrolünü kapsamamaktadır.

Özet Bibliografi

Jean-François Aubert, *İsviçre Anayasa Hukuku*, Neuchâtel 1967 ve 1982;

Jean François Aubert, *İsviçre Anayasası kısa özgeçmişi*.

Andreas Auer, İsviçre'de Anayasal Yargılama, Bale 1983; **Claude Bonnard**,

Claude Bonnard, *Anayasal Hakların İhlaline Karşı Kamu Hukuku Müracaatında*, Adli Organizasyon (OJ) madde-88 kapsamında mağduriyet konusunda deneme, *Revue de Droit Suisse Dergisi*, 1959, s. 289 ss;

André Grisel, *İsviçre Federal Mahkemesi*, *Revue de Droit Suisse Dergisi* 1971, s. 385;

Augustin Macheret, Müracaat vasfı (şartı): *Federal Mahkemenin anayasal ve idari yargılaması anahtarı*, in *Zeitschrift für schweizerischer Recht* 1975, s. 131 ss;

Hans Marti, *Kamu Hukuku müracaatı*, Bale 1971;

Claude Rouiller, *Kanunların Anayasallığının İsviçre Federal Mahkemesi Tarafından Kontrolü*, In *Pouvoirs* 54, 1990, s. 147 ss;

Not: İsviçre Federal Mahkemesi'nin başlıca kararları, 1975 yılından beri yayınlanan ve dava dilinde yazılmış olan "AT"-Federal Mahkeme Kararları Kitabı'nda yayınlanmaktadır.